

ALBERTO MANGUEL

Knjižni norec

Iz etuija vzamemo očala, jih obrišemo z robcem, robom bluže ali vrhom kravate, posadimo na nos, zatakujemo za ušesa in se zagledamo v razločno stran pred seboj. Potem jih privzdignemo ali potegnemo proti konici nosu, da bi se črke povsem zbistrile, čez čas pa jih snamemo in se podrgnemo med obrvmi, da pomagamo vekam zastreti vabljuje besede. Nazadnje jih snamemo, zložimo in vstavimo med strani knjige na mestu, kjer smo ta večer nehali brati. Sveta Lucija je v krščanski ikonografiji upodobljena s pladnjem, na katerem nosi par oči; očala so pravzaprav oči, ki jih lahko slabovidni bralci nataknejo in snamejo, kadar želijo. So od telesa ločen organ, maska, skozi katero lahko gledajo svet, žuželki podobno bitje, ki ga nosijo naokoli kot udomačeno bogomolko. Nevsiljivo sedeča križem nog na kupu knjig ali s pričakovanjem stoječa na vogalu razmetane mize so postala znamenje bralca, znak njegove navzočnosti, simbol bralske obrti.

Težko si predstavljamo, da so se morali bralci mnoga stoletja pred iznajdbo očal s prenapetimi očmi prebijati skozi nejasne obrise besed in samo mislimo si lahko, kako neznansko olajšanje so čutili, ko so jim očala postala dostopna in so lahko brali skoraj brez napore. Vsak šesti človek je kratkoviden, med bralci pa je delež še precej višji, blizu štiriindvajset odstotkov. Aristotel, Luther, Samuel Pepys, Schopenhauer, Goethe, Schiller, Keats, Tennyson, dr. Johnson, Alexander Pope, Quevedo, Wordsworth, Dante Gabriel Rossetti, Elizabeth Barrett Browning, Kipling, Edward Lear, Dorothy L. Sayers, Yeats, Unamuno, Rabindranath Tagore, James Joyce – vsi so bili slabovidni. Pri

mnogih ljudeh vid sčasoma peša in tako je presenetljivo število slavnih bralcev v starosti oslepelo, od Homerja prek Milтона do Jamesa Thurberja in Jorgeja Luisa Borgesa. Slednjemu je vid začel pešati že v zgodnjih tridesetih. Ko je bil leta 1955 imenovan za predstojnika Narodne knjižnice v Buenos Airesu in je vid že povsem izgubil, pa je komentiral čudno usodo bralca, ki mu je bilo nekega dne podarjeno kraljestvo knjig:

Poniža nihče naj s solzami in grajo priznanja tega o veščini Boga – tako genialno ironijo premore, da dal mi je hkrati knjige in mrak.

Borges je primerjal usodo takega bralca v zamegljenem svetu "bledih motnih pepelnatih senc, ki spominjajo na pozabo in spanec" z usodo kralja Midasa, ki je bil obsojen na smrt od lakote in žeje, čeprav je bilo okrog njega ves čas obilo hrane in pijače. O enem takem Midasu govori tudi epizoda televizijske nadaljevanke *Zona somraka*: nenasiten bralec edini preživi nuklearno katastrofo in so mu na voljo prav vse knjige na svetu – potem pa slučajno zlomi očala.

Pred iznajdbo očal je vsaj četrtina bralcev lahko razločila le zelo velike črke v knjižnem besedilu. V srednjem veku je terjalo branje izjemen očesni napor, saj so bili prostori poleti zatemnjeni zaradi vročine, pozimi pa je skozi okna prihajala le zelo bleda osvetlitev, ker so morala biti ta zaradi mraza majhna. Srednjeveški pisarji so se nenehno pritoževali nad pogoji, v katerih so morali delati, in so na robove strani pogosto pripisovali beležke o svojih težavah. Eno takih je sredi trinajstega stoletja zapisal neki Florencio, o katerem ne vemo praktično ničesar, razen imena in tega žalostnega opisa njegove obrti: "Delo je zelo naporno. Luč v očeh ugaša, hrbet se krivi, črevesje in rebra mečkajo, celotno telo je izmučeno." Slabovidnim bralcem je bilo še veliko težje; Patrick Trevor-Roper je menil, da so ponoči gotovo čutili precejšnje olajšanje, saj "noč vse uravna."

V Babilonu, Rimu in Grčiji slabovidni bralci niso imeli druge možnosti, kot da jim knjige nekdo bere, navadno sužnji. Nekaj jih je ugotovilo, da si lahko pomagajo s kolutom iz prozornega kamna. Plinij starejši je pri opisovanju lastnosti smaragda mimogrede zapisal, da je kratkovidni cesar Nero gledal gladiatorske boje skozi smaragd. Ne ve se, ali je tako povečal krvave detajle ali pa jih le obogatil z zelenkastim odtenkom, toda zgodba se je ohranila skozi ves srednji vek, tako da so kasneje Roger Bacon, njegov učitelj Robert Grosseteste in drugi učenjaki pisali o izjemnem svojstvu tega dragulja.

Le redki bralci so si lahko privoščili drage kamne. Večina se je morala zadovoljiti s poslušanjem tujega branja ali s počasnim napredovanjem skozi besedilo, očesne mišice pa so se napejnale, da bi ublažile hibo. Toda proti koncu trinajstega stoletja se je usoda slabovidnih bralcev spremenila.

Ne vemo točno, kdaj je prišlo do te spremembe, toda 23. februarja 1306 je s prižnice v cerkvi Santa Maria Novella v Firencah Giordano da Rivalto iz Pise na pridigi opomnil vernike, da so bila očala, "ena najuporabnejših priprav na

svetu”, iznajdena že pred dvajsetimi leti. Dodal je: “Pogovarjal sem se s človekom, ki je pred vsemi drugimi odkril in naredil očala.” O tem izjemnem izumitelju ni znanega nič. Morda je bil Giordanov sodobnik, menih po imenu Spina, za katerega se ve, da “je izdeloval očala in zastonj poučeval druge o tem.” Mogoče je bil član Ceha beneških obdelovalcev kristala, kjer je bila obrt izdelovanja očal znana že vsaj leta 1301, ko je bil v eni od cehovskih določb opisan postopek, ki se ga je treba držati, “če bi radi naredili očala, primerna za branje.” Nemara je bil izumitelj Salvino degli Armati, na čigar nagrobni plošči, še danes vidni v cerkvi Santa Maria Maggiore v Firencah, piše, da je on “izumitelj očal” in “Naj mu Bog odpusti grehe. 1317.” Naslednji kandidat je Roger Bacon, ki ga je Kipling v eni svojih poznejših zgodb prikazal kot pričo uporabe zgodnjega arabskega mikroskopa (v Anglijo ga je pritihotapil neki iluminator). Leta 1268 je Bacon zapisal: “Če črke ali majhne predmete opazujemo skozi kristal ali steklo oblike manjšega odseka krogle, tako da je izbočeni del obrnjen proti očesu, bodo črke bolj vidne in veliko večje. Tak pripomoček lahko koristi vsakomur.” Štiri stoletja kasneje je Descartes še vedno hvalil izum očal: “Naš nadzor nad življenjem je odvisen od čutov in ker je vid najbolj vsestranski in odličen med njimi, so izumi, ki pripomorejo k izboljšanju njegove sposobnosti, nedvomno med najuporabnejšimi od vseh.”

Najzgodnejša znana upodobitev očal je portret kardinala Hugoja de St. Chera iz leta 1352, ki ga je v Provenci naslikal Tommaso de Modena. Na sliki je prikazan kardinal v kompletni opravi, kako sedi za mizo in prepisuje besedilo iz odprte knjige, pokončno postavljene na nekoliko privzdignjeno polico desno od njega. Očala, znana kot “naočniki na ščipalnik”, so bila sestavljena iz dveh okroglih leč, umeščenih v debela okvira, in bila nataknjena na rob nosa, tako da je bilo možno uravnjavati moč prijema.

Skoraj do sredine petnajstega stoletja so bila bralna očala razkošje; bila so draga, potrebovalo pa jih je sorazmerno malo ljudi, saj so bile tudi knjige v lasti redkih izbrancev. Po iznajdbi tiska in relativni popularizaciji knjig se je povpraševanje po očalih povečalo; v Angliji so na primer krošnjarji, ki so potovali iz kraja v kraj, prodajali “cenene naočnike s kontinenta”. V Strasbourgu so se izdelovalci očal in ščipalnikov uveljavili že leta 1466, le enajst let po izdaji Gutenbergovega prvega svetega pisma, v Nürnbergu leta 1478, v Frankfurtu leta 1540. Morda je povečanje števila in kvalitete očal mnogim omogočilo, da postanejo boljši bralci, kupovali pa so tudi več knjig; zato so ljudje začeli očala povezovati z intelektualci, knjižničarji, učenjaki.

Od štirinajstega stoletja naprej so se očala znašla na številnih slikah, kadar je umetnik želel poudariti intelektualnost in razumnost prikazanih likov. Na mnogih upodobitvah smrtne kamre device Marije nekateri zdravniki in modreci, zbrani okoli smrtne postelje, nosijo taka ali drugačna očala; na anonimno sliko smrtne kamre iz enajstega stoletja, ki jo danes hranijo v samostanu Neuberg na Dunaju, so bila nekaj stoletij pozneje doslikana očala belobrademu modrijanu, ki mu potrta mlad mož kaže debelo knjigo. To naj bi verjetno pomenilo, da niti

največji učenjaki niso bili dovolj modri, da bi ozdravili devico Marijo in spremenili njeno usodo.

V Grčiji, Rimu in Bizancu je učenjaški poet – *doctus poeta*, prikazan s tablico ali zvitkom papirja v roki – veljal za vzor izjemnosti, toda ta vloga je bila omejena na smrtnike. Bogovi se niso ukvarjali z literaturo; grška in rimska božanstva niso nikoli upodobljena s knjigo v rokah. Krščanstvo je prva religija, ki je položila svojemu bogu v naročje knjigo, od srede štirinajstega stoletja pa značilno krščansko knjigo spremlja še en simbol – očala. Kristus in Bog kot popolna nista mogla biti upodabljana kratkovidna, toda zgodnji krščanski pisci (sveti Tomaž Akvinski, sveti Avguštin) in drugi stari avtorji, dodani katoliškemu kanonu (Cicero, Aristotel), so bili včasih naslikani s knjigo, znamenjem učenosti, in naočniki modrosti.

Proti koncu petnajstega stoletja so bila očala že dovolj razširjena, da so lahko simbolizirala ne le ugled branja, ampak tudi z njim povezano zlorabo. Mnoge takratne in današnje bralce je prej ali slej doletelo ponižanje, češ da je branje nečastno. Spomnim se, kako so se mi v šestem ali sedmem razredu sošolci na počitnicah posmehovali, ker sem ostal v sobi in bral; nazadnje so me sunili na tla, očala brcnili v en kot, knjigo v drugega. "Saj ti niti ne bi bila všeč," je bil sklep mojih bratrancev. Ko sta videla, da so police v moji sobi obložene s knjigami, sta se zbala, da si ne bi hotel skupaj z njima ogledati še enega vesterna. Kadar me je babica videla brati v nedeljo popoldne, je vzdihnila: "Spet sanjariš!" Zdelo se ji je, da je branje potratno brezdelje in greh v nasprotju z radostmi življenja. Okoren, slaboten, prevzeten, pikolovski, elitističen so nekateri od pridevkov, ki so jih ljudje postopoma začeli povezovati z raztresenim učenjakom, slabovidnim bralcem, knjižnim moljem, nedružabnežem. Bralec z očali na nosu, zakopan v knjige, odrezan od sveta dejstev in življenja, z občutkom superiornosti nad tistimi, ki jim niso domače besede, spravljene med prašne platnice, domišljavec, ki misli, da ve, v kaj je Bog zavil svojo modrost, je veljal za norca, očala pa so postala znamenje intelektualne arogance.

Februarja 1494 je v času slavnega baselskega karnevala mlad doktor prava Sebastian Brant izdal knjižico alegoričnih verzov v nemščini z naslovom *Das Narrenschiff (Ladja norcev)*. Takoj je doživela velik uspeh: že prvo leto so izšli trije ponatisi, podjeten založnik, željan dobička, pa je v Strassbourgu, Brantovem rojstnem kraju, naročil neznanemu pesniku, naj delo podaljša za štiri tisoč vrstic. Brant se je pritožil zaradi plagiatorstva, a zaman. Dve leti po tem je prosil prijatelja Jacqua Lochera, profesorja poezije na univerzi v Freiburgu, da knjigo prevede v latinščino. Locher je to storil, vendar je spremenil vrstni red poglavij in dodal svoje variacije verzov. Čeprav se je torej izvorno besedilo precej spreminjalo, je bralstvo kar naprej naraščalo krepko v sedemnajsto stoletje. Na uspeh knjige so do neke mere vplivali spremeni lesorezi (mnoge od njih je ustvaril takrat dvaindvajsetletni Albrecht Dürer), v glavnem pa gredo zasluge samemu Brantu. Ta je z zelo natančnimi in aktualnimi izrazi prikazal norosti in grehe svoje družbe, od prešuštva in kockanja do nevere in nevhvaležnosti; odkritje novega

sveta, ki se je zgodilo le dve leti prej, je nekje na polovici knjige omenjeno kot ponazoritev pohlepne radovednosti. Dürer in drugi umetniki so bralcem ponudili znane podobe novih grešnikov, ki so jih lahko sodobniki pri priči prepoznali, toda ilustracije, ki naj bi spremljale besedilo, je sprva skiciral sam Brant.

Ena teh ilustracij, prva po uvodnih straneh, prikazuje norost učenjaka. Bralec je bil po odpiranju Brantove knjige postavljen pred podobo samega sebe: moža, zatopljenega v branje, obdanega s knjigami. Knjige so povsod: na policah za njim, na obeh straneh prižnici podobne mize in na njenih policah; sam nosi nočno čepico (da bi skrnil štrleča ušesa), za njim visi kapa norčka z zvončki, v roki pa drži metlico za prah, s katero maha proti muham, ki sedajo na knjige. To je *Büchernarr*, knjižni norec, katerega norost je zakopanost v knjige. Na nosu mu tičijo naočniki.

Očala so njegova obsodba: je človek, ki ne mara gledati naravnost v svet, temveč se raje zazira v mrtve besede na tiskanih straneh. "Imam tehtne razloge," pravi Brantov nori bralec, "da sem prvi, ki stopa na ladjo. Meni knjige pomenijo vse, so dragocenejšje kot zlato. / Pred mano je velik zaklad, a ne razumem niti besedice." Prizna, da je presrečen, kadar lahko v družbi izobraženih mož, ki navajajo citate iz učenih knjig, reče: "Vse te knjige imam doma"; primerja se s Ptolomejem II. iz Aleksandrije, ki je kopicil knjige, ne pa znanja. Z Brantovo knjigo je podoba norega, očalastega učenjaka hitro dobila simboličen pomen; v Oleariusevem delu *De fide concubinarum* iz leta 1505 je prikazan osel, sedeč za podobno prižnico, z očali na nosu in muhalnikom v parklju, ki iz odprte knjige bere razredu oslovskih učencev.

Brantova knjiga je bila tako priljubljena, da je imel humanist Geiler von Kaysererg leta 1509 niz pridig na podlagi Brantovih opisov posameznih norcev; vsako nedeljo je obdelal enega. Na prvi pridigi, skladno s prvim poglavjem knjige, se je seveda posvetil knjižnemu norcu, ki mu je Brant posodil besede za opis sebe samega, Geiler pa je ta opis uporabil za razčlenitev norosti na sedem vrst, od katerih je bila vsaka razpoznavna po cingljanju enega od zvončkov z norčkove kape. Tako prvi zvonček naznanja norca, ki zbira knjige zaradi slave, kot da bi bile dragoceno pohoštvo. V prvem stoletju našega štetja je rimski filozof Seneka (ki ga je Geiler rad citiral) že grajal gizdavo kopičenje knjig: "Mnogi neizobraženi ljudje uporabljajo knjige ne kot pripomoček za študij, temveč kot okras obednice." Geiler vztraja: "Kdor želi, da bi mu knjige prinesle slavo, se mora iz njih kaj naučiti; ne jih nalagati v knjižnico, ampak v glavo. Toda prvi norec je okoval knjige v verige in jih spremenil v svoje jetnike; če bi se lahko osvobodile in spregovorile, bi ga zvlekle pred magistrat in zahtevale, naj jih osvobodijo in vklenejo njega." Drugi zvonček cinglja v najavo norca, ki bi si rad pridobil modrost s "požiranjem" preveč knjig. Geiler ga primerja s trebuhom, pokvarjenim od prenajedanja, in z generalom, ki ga pri obleganju ovira preveliko število vojakov. "Kaj naj naredim?" sprašujete. "Naj torej vse knjige vržem proč?" Lahko si predstavljamo Geilerja, kako s prstom, uprtim proti vprašujočemu župljanu, odgovarja: "Ne, tega ne storite. Izberite pa zase koristne knjige in jih

uporabljajte, kadar je to ustrezno." Tretji zvonček najavi norca, ki kopiči knjige, ne da bi jih bral – samo prelista jih, da bi zadostil radovednosti. Geiler ga primerja z blaznežem, ki hiti skozi mesto in poskuša kar med tekom pregledati podrobnosti znakov in grbov na hišnih pročeljih. To je le potrata časa.

Četrty zvonček priključuje norca, ki ima rad bogato iluminirane knjige. "Mar ni ta norost greh?" sprašuje Geiler. "Pasti oči na zlatu in srebru, medtem ko toliko božjih otrok ostaja lačnih? Niso vašim očem na voljo sonce, mesec, zvezde, cvetje in še marsikaj drugega, v čemer lahko najdejo užitek?" Zakaj bi v knjige dajali podobe ljudi ali cvetja? Ali tiste od Boga niso dovolj? Geiler zaključí, da je očaranost z naslikanimi podobami "žalitev modrosti". Peti zvonček napoveduje norca, ki ovija knjige v razkošno platno. (Geiler spet diskretno povzema po Seneki – ta je ošteval zbiralce, "ki so jim vseč razkošni ovitki in znaki" in ki v svojem nepismenem domu "napolnjujejo police z zbranimi deli govornikov in zgodovinarjev vse do stropa, kajti knjižnica je tako kot kopalnica postala pomemben okras bogate hiše.") Šesti zvonček najavlja norca, ki piše in izdaja slabo napisane knjige, ne da bi prej prebral klasike ter brez poznavanja slovničnih in retoričnih pravil. To je bralec, ki se je prelevil v pisatelja, ker ga je zamikalo, da bi se njegovo pisarjenje znašlo ob strani del velikanov. Sedmi knjižni norec, po paradoksnem preklopu, ki bi ga bodoči antiintelektualci namenoma prezrli, zaničuje vse knjige in se posmehuje modrosti, ki jo je možno črpati iz njih.

Z Brantovimi intelektualnimi prisposodobami je Geiler, prav tako intelektualec, oborožil z argumenti tedanje antiintelektualce, živeče v času negotovosti, ko so državne in religiozne strukture v evropski družbi doživljale razkole zaradi vojn med vladarji, ki so spremenile njihovo videnje zgodovine; zaradi geografskega izkoriščanja, ki je razširilo njihovo dojemanje prostora in trgovine; zaradi religioznih šizem, ki so za vedno spremenile njihovo razumevanje vprašanj, kdo ali kaj so in zakaj so sploh na zemlji. Geiler jim je izročil pravi katalog obtožb, ki so jim kot skupnosti omogočale, da niso videli napak v svojih dejanjih, temveč v mislih o svojih dejanjih, v lastni domišljiji, idejah, prebranih knjigah.

Mnogi od tistih, ki so nedeljo za nedeljo sedeli v strasbourgški katedrali in poslušali Geilerjevo posmehovanje zablodam zavedenega bralca, so verjetno mislili, da njegove besede nosijo odmev splošne osovražnosti knjigoljubov. Lahko si predstavljam nelagodne občutke tistih, ki so tako kot jaz nosili očala in jih morda med pridigo skrivoma snemali, kajti pohlevni služabniki so nenadoma postali sramotilno znamenje. Toda Geiler v resnici ni napadal bralca in njegovih očal, še zdaleč ne; kot humanistični duhovnik je bil kritičen do nevesčega in puhlega intelektualnega tekmovanja, po drugi strani pa je zagovarjal potrebo po poznavanju literature in vrednost knjig. Z množicami ni delil naraščajočega prezira do izobražencev, češ da si ne zaslužijo privilegijev, ki jih uživajo; mučilo ga je to, čemur je John Donne rekel "hiba osamljenosti", in se je od stvarnega dela umikal v "slonokoščeni stolp", kakor je nekaj stoletij pozneje Sainte-Beuve poimenoval zavetje, "v katerega se lahko intelektualni bralec povzpne, da bi se umaknil iz gneče", se povlekel daleč stran od črednih skrbi ljudskih množic. Tri stoletja po Geilerju je Thomas Carlyle učenemu bralcu, da bi ga zaščitil, posodil junaške lastnosti: "On je ta, ki s svojimi avtorskimi pravicami in krivicami, v bedni podstrešni sobi in ponošenem sukniču vlada (da, to počne) iz svojega groba, po smrti, celim narodom in generacijam, ki mu za življenja so ali pa niso nudile kruha." Predsodek, da je bralec raztresen pametnjakovič, izmikač, očalasti sanjač, ki v odmaknjenem kotu brska po knjigi, ne popušča.

Španski pisatelj Jorge Manrique, Geilerjev sodobnik, je človeštvo razdelil na "tiste, ki živijo od dela svojih rok, in bogate". Kmalu so ljudje to delitev začeli pojmovati kot razliko med "tistimi, ki živijo od dela svojih rok" in "knjižnim norcem", očalastim bralcem. Zanimivo je, da se očala v predstavah neizobraženih ljudi nikoli niso otresla te konotacije. Še danes tisti, ki bi radi izgledali razumni (ali vsaj načitani), izrabljajo ta simbol; očala, z dioptrijo ali brez, zastrejo čutnost obraza in namigujejo na poglobljenost v intelektualne zadeve. Tony Curtis v filmu *Nekateri so za vroče* nosi ukradena očala, ko poskuša prepričati Marilyn Monroe, da je pravzaprav le naivni milijonar. "Moški redko osvajajo dekleta, ki so v naočnike odeta," so znane besede Dorothy Parker. Postavljanje moči telesa nasproti moči razuma, razdvajanje *homme moyen sensuel* in intelektualca terja izčrpno argumentiranje. Na eni strani so delavci, hlapci brez dostopa do knjig, bitja iz kosti in mišic, večina človeštva, na drugi pa manjšina: misleci, elitni

pisarji, intelektualci, domnevno zavezniki oblasti. Seneka je med razčlenjevanjem pomena sreče pripisal modrost manjšini in omalovaževal mnenje večine. "Večini bi moralo biti vseč najboljše," je dejal, "v resnici pa množice izberejo najslabše ... Nič ni tako nezdravo kot poslušanje človeških govoric, zanašanje na pravilnost tistega, kar odobrava večina, in zgledovanje po vedenju množic, ki ne živijo v skladu z razumom, temveč tako, da se prilegajo drugim." Angleški humanist John Carey je pri razčlenjevanju odnosa med intelektualci in množico na prelomu dvajsetega stoletja opazil, da pri mnogih znanih britanskih piscih s konca dobe kraljice Viktorije in kralja Edwarda VII. odmevajo Senekova stališča. "Glede na množico, ki obdaja posameznika," je zaključil Carey, "je zanj praktično nemogoče, da bi v vseh drugih videl sebi ekvivalentno identiteto. Množica kot koncept redukcije in odklanjanja je namenjena lajšanju te težave."

Ločevanje med posamezniki s pravico branja, kajti brati znajo "dobro" (kar menda povedo strašna očala), in tistimi, ki jim je branje treba odreči, ker "ne bi razumeli", je sicer starodavno, toda neustrezno. "Ko je nekaj zapisano," je dejal Sokrat, "kar koli že sporoča, se prenaša iz kraja v kraj in pride *ne le v roke posameznikov, ki zmorejo razumeti, ampak tudi takih, ki se jih besedilo sploh ne tiče* /moj poudarek/. Besedilo ne ve, kako nasloviti prave in kako napačne ljudi. Tudi ko z njim slabo ravnajo in je nepravilno zlorabljeno, mu mora priti na pomoč oče, saj se samo ne zna braniti." Pravi in napačni bralci – Sokrat očitno meni, da obstaja "pravilna" interpretacija besedila, ki je dostopna le redkim poučenim izvedencem. To čudovito arogantno stališče je v viktorijanski Angliji povzel Matthew Arnold: "Mi /.../ smo proti prepuščanju dediščine barbarom in filistrom – pa tudi ljudskim množicam." Ko je Aldous Huxley poskušal dognati, kaj točno je ta dediščina, jo je opredelil kot določeno nakopičeno znanje katere koli strnjene družine, kot skupno lastnino vseh njenih članov. "Ko se vsi iz velike kulturne družine srečamo," je zapisal Huxley "izmenjamo reminiscence o pradedu Homerju in tistem strašnem dr. Johnsonu, pa teti Sapfo in ubogem Johnyju Keatsu. 'Se spomniš zares neprecenljivih besed strica Virgila? Saj veš: *Timeo Danaos* ... Neprecenljivo; tega ne bom nikoli pozabil.' Ne, tega ne bi smeli nikoli pozabiti; ne samo to, poskrbeti moramo, da tisti nespodobni ljudje, ki so se nam drznili pritoževati, tisti bedni obstranci, ki niso poznali prijetnega starega strica Virgila, prav tako ne pozabijo. Nenehno jih bomo opominjali, da so obstranci."

Kaj je bilo prej: iznajdba množice, ki jo je Thomas Hardy opisal kot "gomilo ljudi /.../, v kateri je manjšina z občutljivimi dušami; njih in njihove značilnosti je vredno opazovati", ali iznajdba očalastega knjižnega norca, ki se ima za vzvišenega nad ostalim svetom, ta pa ga ignorira in se mu smeji? Časovno zaporedje ni zelo pomembno. Oba stereotipa sta namreč izmišljena in nevarna, saj pod krinko moralne ali družbene kritike služita okrnitvi obrti, ki po svojem bistvu ni niti omejena niti omejujoča. Realnost branja je drugače. Ko je Sigmund Freud poskušal najti pri navadnih smrtnikih dejavnost, sorodno kreativnemu pisanju, je izrazil mnenje, da lahko opazimo vzporednice med stvaritvami

leposlovne fikcije in sanjarjenja, kajti pri branju leposlovja "dejanski užitek v imaginativnem delu izhaja iz sprostitve umske napetosti /.../ in nam omogoča, da potlej uživamo v lastnih sanjarijah brez sramu ali samograje." Vsekakor pa večina bralcev nima te izkušnje. Glede na čas in kraj, naše razpoloženje in spomin, izkušnje in želje, bralski užitek prej poostri kot osvobodi umske napetosti, jih tako napne, da zapojejo, in njihove prisotnosti se ne zavedamo manj, ampak vedno bolj. Res je, da se svet knjig nekoč dejansko prenese v našo zavestno domišljijo – v vsakdanji slovar podob – in potem tavamo brez cilja po imaginarnih pokrajinah, povsem očarani, kot don Kihot. Toda večinoma stopamo trdno. Vemo, da beremo, celo takrat, ko odlagamo dvom; vemo, zakaj beremo, tudi kadar ne vemo, kako, obenem pa imamo ves čas v mislih iluzorno besedilo in dejanje branja. Beremo, da bi izvedeli konec, zavoljo zgodbe same, ne pa zato, da bi jo zaključili, le zaradi branja. Beremo iščoče, kot sledilci, gluhi za vse okoli sebe, pretrgano preskakujemo strani, beremo prezirljivo, nemarno, jezno, strastno, zavistno, z občudovanjem, s hrepenenjem. Beremo v nenadnih naletih veselja, ne da bi vedeli, kaj ga je povzročilo. "Le katero je to čustvo?" se sprašuje Rebecca West po branju *Kralja Leara*. "Kaj prinašajo vrhunska dela umetnosti v moje življenje, da me navdajo s takim zadovoljstvom?" Odgovora ne vemo: beremo nezavedno. Beremo v počasnih, dolgih kretnjah, kot da bi nas breztežne odnašalo v veselje. Beremo s kopico predsodkov, uporniško. Beremo radodarno, opravičujemo besedilo, zapolnjujemo vrzeli, popravljamo napake. Včasih pa, ko so nam zvezde naklonjene, beremo na dušek, drhte, kot da bi nekdo "hodil po našem grobu", kot da bi se spomin nenadoma rešil iz kraja globoko v nas – prepoznamo nekaj, za kar nismo vedeli, da je tam, se zavemo nečesa, kar smo le bežno čutili v sebi kot odsev ali senco, ki se je kakor duh dvigovala in spuščala nazaj v naš, preden bi lahko ugotovili, kaj je – ter postajamo bolj stari in modri.

Tako branje ima prisodobno. Na fotografiji iz leta 1940, iz časa bombardiranja Londona v drugi svetovni vojni, so ujeti ostanki razrušene knjižnice. Skozi raztrgano streho so vidne pošastne zunanje stavbe, v sredini prostora pa je kup tramov in polomljenega pohištva. Police na steni so ostale cele in knjige, nanizane na njih, so videti nepoškodovane. Trije možje stojijo sredi ruševin: prvi menda bere naslove na hrbtu knjig, kot da bi se obotavljal, katero izbrati; drugi nosi očala in sega po zvezku; tretji v rokah drži odprto knjigo in bere. To ne pomeni, da vojni obračajo hrbet ali se ne menijo za uničenje; ne umikajo se v knjige, da bi se izmaknili zunanji stvarnosti. Poskušajo vztrajati navkljub očitnim dejstvom, branijo splošno pravico dvoma in poskušajo med ruševinami, v nepričakovanem spoznanju, ki ga branje včasih podari ponovno najti – razumevanje.

Prevedel Nikola Petrović